

HOGYAN LEHET LEFORDÍTANI EGY POLISZÉM SZÓT?

ALBERT SÁNDOR

Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

Francia Nyelvi és Irodalmi Tanszék

6722 Szeged, Egyetem u. 2-4.

linguist@freemail.hu

Kivonat: A cikk a poliszémia jelenségét vizsgálja a fordítás szempontjából. Egy konkrét példa (egy négy soros Rimbaud-vers) különböző nyelvű fordításainak elemzése alapján arra a kérdésre keresi a választ: milyen módszert, stratégiát alkalmaz a fordító egy, a nyelv szintjén többjelentésű szó fordítására. A fordító egy poliszém szó esetében választásra kényszerül, hiszen a célnyelvi szövegben nem sorolhatja fel a forrásnyelvi szó összes célnyelvi megfelelőjét. Hermeneutikai tevékenységének eredményeként mindig kénytelen kiválasztani egyet a rendelkezésére álló célnyelvi megfelelők közül, ez azonban a gyakorlatban nem mindig és nem feltétlenül egyezik meg a szótár által megadott formális megfelelők egyikével.

Kulcsszavak: fordítás, poliszémia, hermeneutika, újraértelmezés, langue, diszkurzus.

Bevezetés

Egy többjelentésű (poliszém) szó fordítása mindig komoly problémát jelent a fordító számára, még akkor is, ha tudja: „a félreérthetőség, a többjelentésűség, a jelentés homályossága, a grammatikai és logikai szekvenciák széttördelése, a kölcsönös meg nem értés, a hazugságra való képesség – mindezek nem patológikus jelenségei a nyelvnek, hanem éppenséggel géniuszának gyökerei” (Steiner 2005: 205). A fordítónak ugyanis nem az a feladata, hogy egy fordítási probléma elméleti megoldhatatlanságán elmélkedjék, hanem az, hogy megpróbálja ezt a problémát valamilyen módon a gyakorlatban megoldani. A többjelentésűség, a *poliszémia*¹ rendkívül bonyolult problémája másképp jelenik meg az elméleti szakemberek (nyelvészek, lexikológusok, szemiotikusok, fordításelméletirők stb.), mint a gyakorló fordítók számára, így a poliszém nyelvi egységek bemutatása is különbözik a kétnyelvű szótárakban és a szövegelemzésekben. A fő különbséget úgy lehetne megfogalmazni, hogy míg a kétnyelvű szótárban az egyes nyelvi egységek szójelentései gondosan el vannak választva egymástól és – általában előfordulásuk gyakorisága szerint – meg is vannak számozva, addig a szövegben egy többjelentésű szó *egyszerre fejezi ki az összes jelentést*, és szövegértelmezzévé átalakulva többféle olvasási és értelmezési lehetőséget kínál fel az olvasó (és a fordító) számára.

A gyakorló fordítók tapasztalatból tudják, hogy *nem mindent* találnak meg a szótárban azon információk közül, amelyekre az adott forrásnyelvi szöveg(rész) sikeres fordításához szükségük lenne. A francia *voiture* főnév esetében például a szótár megadja az „autó” és „kocsi” jelentést is, azt az információt azonban nem tartalmazza, hogy egy Balzac-szöveg fordításakor a *voiture* csak a „kocsi” megfelelővel fordítható, és azt sem

¹ A *poliszémia* terminust ebben a cikkben mindvégig a legegyszerűbb, közismert értelmében fogjuk használni: a Dubois-féle francia nyelvészeti szótár meghatározása szerint „poliszémiának azt nevezzük, amikor egy nyelvi jelnek több jelentése van” (Dubois *et al.* 1973 : 381).

mondja meg a fordítónak, hogy egy modern francia regény magyar szövegében az „autó” vagy inkább a „kocsi” megfelelőt szerepeltesse-e. Ha ezt tudja is a fordító, nem a szótárból tudja. Ha nem tudja, akkor a szótár nem fogja neki megmondani. A sikeres fordításhoz nemcsak nyelvtudásra, hanem általános műveltségre, nyelven kívüli ismeretekre is szükség van. „A fordítás óriási olvasottságot, széleskörű tájékozottságot igényel. A tudatlan fordító – aki nem [...] olvas –, tökéletlen fordító. Könyvekkel is fordítunk, nemcsak szótárakkal” – figyelmeztet a francia nyelvű fordításkritika legismertebb képviselője, a tragikusan fiatalon elhunyt Antoine Berman (Berman 1995: 68).

Ebben a rövid cikkben azt vizsgáljuk meg, milyen technikákat, koncepciókat és stratégiákat alkalmaznak a fordítók egy poliszém szó fordítására, majd ezen empirikus adatok birtokában néhány olyan általános következtetést próbálunk meg levonni, amelyek túlmutatnak a bemutatott konkrét példa keretein.

1. Traduktográfia

Mikrofilológiai kalandozásaink kiindulópontjául Arthur Rimbaud alábbi négysoros versét választottuk:

Départ

Assez vu. La vision s'est rencontrée à tous les airs.

Assez eu. Rumeurs des villes, le soir, et au soleil, et toujours.

Assez connu. Les arrêts de la vie. – Ô Rumeurs et Visions !

Départ dans l'affection et le bruit neufs.²

E rövid cikkben nem tudjuk részletesen megvizsgálni e vers irodalmi, poétikai, stilisztikai stb. aspektusait: elsősorban a címben jelzett probléma elemzésére összpontosítunk.

Ebben a négysoros versben több poliszém szó és szerkezet is található, amelyeket érdemes volna traduktográfiai szempontból alaposabban szemügyre venni, de mi most itt kizárólag a 3. sorban található, mondat értékű birtokos szerkezet, a „*les arrêts de la vie*” lehetséges fordításaival fogunk foglalkozni.

Eckhardt Sándor Francia-magyar szótára szerint az *arrêt* szó poliszém főnév, amelynek 18 különböző magyar jelentése közül csak a legfontosabbakat említjük meg: 1. megállás, leállás; megállítás; 2. szüneteltetés, felfüggesztés; 3. megállóhely, 4. döntés, ítélet; 5. bírósági határozat, végzés. A szinonimaszótárak nagyjából az alábbi magyarzatokat adják erre a szóra: 1. *action d'arrêter ou de s'arrêter* (megállítani, megállni); 2. *station où s'arrête régulièrement un véhicule de transport en commun* (olyan állomás, ahol rendszeresen megáll egy tömegközlekedési jármű); 3. *décision de justice prise après délibération* (tanácskozás után meghozott ítélet); szinonimái között pedig az egynyelvű szótárokban olyanokat találunk, mint: *interruption* (megszakítás), *station* (állomás), *pause* (szünet), *grève* (sztrájk), *jugement* (ítélet) stb.³

² A vers különböző nyelvű fordításait ld. az interneten (<http://www.rimbaud.départ, departure, partida> stb.).

³ A Harrap's féle *New Shorter French and English Dictionary* is nagyjából ugyanezeket az angol megfelelőket adja meg erre a szóra: *stop, stopping, stopping place, stop-point, short stop, pause, arrest (of motion); decree, general order, judgement; arrest* stb.

Úgy tűnik, hogy ebben a Rimbaud-versben a szótár által megadott szójelentések mindegyike elképzelhető volna az *arrêt* szó visszaadására: a *les arrêts de la vie* magyarul ugyanúgy lehetne „az élet állomásai”, mint „az élet ítéletei”, vagy akár „az élet szünetei/megszakításai”. A dolgot az bonyolítja, hogy a költő szándékát leginkább a szótár által megadott szójelentések *összessége* fejezné ki. A fordító természetesen nem sorolhatja fel az összes célnyelvi megfelelőt, még akkor sem, ha a lehető legteljesebben akarná visszaadni a francia szóösszetétel roppant bonyolult értelmét. Nyilvánvaló, hogy a fordító a *les arrêts de la vie* szerkezet fordítására ebben a versben nem alkalmazhat egy olyan megoldást, mint „az élet megállásai, leállásai, megállításai, szüneteltetési, felfüggesztési, megállóhelyei, döntései, ítéletei, végzései, bírósági határozatai”, hiszen egy ilyen fordítói megoldást az olvasó jogosan tartana teljes képtelenségnek. Kardos László fordításában az „ítélet” megfelelőt találjuk, amely a szótár által megadott lexikális jelentések között a negyedik helyen szerepel:

Indulás

Eleget láttam. A látomás mindenütt előbukkant.

Eleget szereztem. Városok zsongása este és nappal és örökké.

Eleget tapasztaltam. Az élet ítéletei. – Zsongások és Látomások!

Indulás az új érzés és az új zaj felé.⁴

Furcsa módon e vers egy korábbi magyar fordításában (egy 1944-ből származó kiadásban)⁵ ugyanez a fordító más megoldást alkalmazott: „Az élet ítéletei” helyett ezt írta: „Az élet elakadásai”. Ez egyébként az egyetlen változtatás, amit Kardos László a vers szövegében tett. Az „elakadás” azonban nem szerepel az *arrêt* főnév szótár által megadott jelentései között, ez tehát a fordító „találmánya”, annak a hermeneutikai útnak a végeredménye, amelyet Kardos László járt végig (újra)értelmező tevékenysége során. Ez a változtatás egyrészt jól bizonyítja, hogy tevékenysége során a fordító új, a szótárban nem szereplő diszkurzív ekvivalenseket is létrehozhat, másrészt jól alátámasztja azt a feltevésünket, hogy az ekvivalenciát a fordító soha nem a nyelv (a kód, a *langue*, a szójelentések), hanem a szöveg, a *discours*, a szövegértelem szintjén valósítja meg.

Felmerül a kérdés, hogy Kardos László miért érezte szükségét annak, hogy korábbi fordítását ezen az egy ponton megváltoztassa. Miért érezte úgy, hogy az „ítélet” szó ebben a versben alkalmasabb, jobb célnyelvi megfelelő lenne, mint az „elakadás”? Nyilvánvalóan nem azért, mert az „ítélet” szót megadja a szótár, az „elakadás”-t pedig nem. Csak feltételezzük (de ez nem több szubjektív véleménynél), hogy Kardos László valamilyen módon nyilvánvalóvá akarta tenni, az olvasó tudomására akarta hozni, hogy az *arrêt* poliszém főnév. De mivel a szóba jöhető célnyelvi magyar megfelelők egyike sem poliszém (legalábbis annyira biztosan nem, mint az *arrêt*), más módszerhez kellett folyamodnia célja elérése érdekében: valószínűleg azért cserélte ki az „elakadás”-t az „ítélet”-re, mert ez utóbbi intarziászerűen tartalmazza az „élet” szót, így ez a szó kétszer is ismétlődik a magyar szerkezetben („az élet it-élet-ei”).

A magyar fordító választásának helyességét egyébként e vers más nyelvű fordításai is igazolják. Mivel lexikai szinten egyetlen általunk vizsgált nyelvben sem

⁴ Ld. *Klasszikus francia költők*, Budapest, Magyar Helikon, 1968, 903.

⁵ Arthur Rimbaud: *Költemények*. Debrecen, Ampelos könyvek, 1944, 121.

találunk formális megfelelést, az angol, német, olasz, spanyol, portugál stb. fordítók sem tehettek mást: a rendelkezésükre álló formális megfelelések *egyikét* választották ki a diszkurzív ekvivalencia megteremtéséhez, lemondva ezzel az elméletileg szóba jöhető összes többiről. A S. Kline angol fordításában a *the decisions of life*, Louise Varese-ében a *life's halts*, Andrew Haley 2006-os új fordításában pedig a *life's stops* változat szerepel. Bár a *decision*, a *halt* és a *stop* főnevek együttesen jórészt lefedik a francia *arrêt* főnév teljes szemantikai mezőjét, az angol fordítók is csak egyet választhattak az *arrêt* szótári megfelelői közül, még ha tudatában is voltak annak, hogy így veszteség keletkezik. A vers német fordítója, Eric Berner egy kijelentő mondatot alkalmaz (*Das Leben stockt*), ahol a *stocken* ige csupán egyetlen aspektusát fejezi ki a szóösszetétel értelmének. A vers két portugál nyelvű fordításában ez a birtokos szerkezet az *as paradas da vida* és az *estocadas da vida* változatban szerepel. A portugál *parada* szónak, amely a *parar* (megállni) igéből származik, franciára visszafordítva olyan jelentései vannak, mint *enjeu* (tét), *défilé* (felvonulás), *parade* (parádé). A Mário Cesariny által alkalmazott másik portugál megfelelő még érdekesebb: a portugál *estocada* szó az ófrancia *estocade* főnév tükörszava, olyan jelentésekkel, mint „(kard)szúrás; döfés”; átvitt értelemben pedig „váratlan támadás, nem várt kér(d)és”; az *estocade finale* jelentése „kegyelemdöfés”. A portugál szó ilyen módon többletjelentést nyer: a váratlan vagy nem várt eseményt is jelenti. Ebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a portugál fordító kiszélesítette e szerkezet eredeti értelmét és metaforaként értelmezve metafizikai dimenziót kölcsönzött neki.

A vers olasz fordításaiban a *le sentenze della vita* és a *le soste della vita* változatokat találjuk, az előbbi inkább az ítéletet fejezi ki (sentenza = ítélet), míg az utóbbi inkább a pillanatnyi nyugalomra, megpihenésre, leállásra helyezi a hangsúlyt (*sosta* = megálló, pihenő). A spanyol fordításokban a *los decretos de la vida* (decreto = rendelet, határozat), az orosz és szerbhorvát fordításokban pedig a *stancii žizni* (stancija = megálló; állomás) szerepel.

2. Traduktológia

Ennek az egyetlen konkrét példának a mikrofilológiai elemzése is elegendőnek tűnik ahhoz, hogy néhány általánosabb elméleti megállapítást fogalmazzunk meg arról, milyen technikákat, eljárásokat, stratégiákat alkalmaznak a fordítók egy poliszém szó vagy nyelvi egység fordítása során. Ezeket a megállapításokat megpróbáljuk tézisek formájában röviden összefoglalni.

(1) A fordító nem nyelveket, hanem mindig *konkrét szövegeket* fordít, és az ekvivalencia, amelyet a két szöveg különböző pontjain létrehoz, több-kevesebb sikerrel mindig *a diszkurzus szintjén* valósul meg. Éppen ezért a fordító soha nem takaríthatja meg magának a lefordítandó szöveg értelmezését. Ez az értelmezés elsősorban abból áll, hogy a szótár által megadott lexikális megfeleléseket megpróbálja átalakítani olyan *üzenetté*, amelynek valamilyen globális értelme van, és ezen üzenet „újrafelfejtéséhez” próbál nyelvi eszközöket keresni a célnyelvben. Az értelmezés műveletéhez a szótár által megadott formális megfelelők legjobb esetben is csak kiindulópontként szolgálhatnak a fordító számára: az ekvivalencia kialakításának bonyolult folyamata során egyáltalán nem biztos, hogy automatikusan mindig a szótár által megadott formális megfelelők közül fog egyet választani. Mint láttuk, Kardos László a Rimbaud-vers korábbi fordításában olyan célnyelvi megfelelőt alkalmazott („elakadás”), amely nem szerepel a kétnyelvű szótárakban. Hogy az ekvivalencia kialakítása milyen módon, milyen lépésekben történik, mennyire tudatos és

mennyire ösztönös, hogyan keverednek benne a racionális és irracionális összetevők stb., az a fordítástudomány és a kognitív pszichológia talán legnagyobb rejtélye.

(2) Ha a poliszém szavak mennyisége és megoszlása pontosan egyforma volna a különböző nyelvekben, akkor a poliszém szavak fordítása semmilyen problémát nem jelentene a fordító számára: nem lenne más dolga, mint a forrásnyelvi poliszém szó helyére beírni a célnyelvi poliszém szót. Ezt akár egy gép is jó hatásokkal el tudná végezni. A nyelvek azonban nem így működnek, hiszen „minden nyelv egyedi struktúrát reprezentál. Olyan világgépet tükröz, amely egyedül rá jellemző, és amelynek nincs pontos megfelelője semmilyen más nyelvközösségben” (Malmberg 1977 : 248)⁶.

Bár a fordító nem nyelvet, hanem szöveget fordít, mégis érdemes áttekintenünk a poliszémia problémáját a nyelv, a *langue* szintjén. Elméletileg négy lehetőséggel számolhatunk:

(a) Egy nyelvben egy poliszém szó minden egyes jelentésének önálló, külön szójelentések (monoszémák) felelnek meg egy másik nyelvben: ez a helyzet az *arrêt* főnévvel, vagy a freudi pszichoanalitikus diszkurzusból jól ismert német *Angst* szóval, amelyet franciára csak két külön lexikalizálódott szóval lehet visszaadni (az egyik a *peur*, a másik az *angoisse*), ezek csak együttesen képesek teljesen kifejezni azt a jelentést, amelyet a német *Angst* tartalmaz.

(b) egy nyelv több, önálló jelentésű szavának egy másik nyelvben egy poliszém szó felel meg, így például a magyar *kiállítás*, *megvilágítás*, *tájékozás*, *fekvés*, *kifejtés* szavak mindegyikére egy francia poliszém főnév, az *exposition* áll rendelkezésre.

(c) egy szó pontosan ugyanakkora mértékben poliszém két vagy több nyelvben: ez elméletileg lehetséges ugyan, de a gyakorlatban a valószínűsége szinte a nullával egyenlő.

(d) egy szó poliszém két vagy több nyelvben, de nem egyenlő mértékben: a gyakorlatban ezt úgy kell elképzelnünk, hogy egy szónak több különböző jelentése van az egyik és a másik nyelvben is, de ezek a jelentések csak részben fedik egymást (ilyen például a francia *table* és a magyar *asztal* főnév).

Ezek persze a fordító számára inkább csak elméleti lehetőségek, érdekes gondolatfelvetések, hiszen ő is jól tudja (néha jobban, mint az elméleti szakemberek), hogy a lehetőségek szépen felépített mátrixa abban a pillanatban megváltozik, amint a *langue*-ből átlépünk a *diszkurzus* területére. Egy konkrét szövegben egy, a nyelv szintjén egyjelentésű szó könnyen poliszémmé válhat, és az ellenkezője is gyakran bekövetkezhet: egy, a nyelv szintjén poliszém szó egy szövegbe bekerülve egyjelentésűre szűkül.⁷ Hogyan lehetséges ez? Mitől válnak a szövegben egyjelentésűvé a nyelv, a kód szintjén poliszém szavak és megfordítva? Nyilvánvalóan attól, hogy megjelenik a szövegösszefüggés, belép a képbe a *kontextus*.

⁶ „...toute langue représente une structure unique. Elle représente une conception du monde qui lui est propre et qui n'a de correspondance exacte dans aucune autre communauté linguistique” (Malmberg 1977 : 248).

⁷ Meggyőződésünk, hogy olyan nyelvi jelenségeket, mint a szinonímia és a poliszémia másként kellene tárgyalni a nyelv és másként a szöveg szintjén. A gyakorló fordítók mindennapi gyakorlatukból pontosan tudják, hogy létezik *diszkurzív szinonímia* és *diszkurzív poliszémia* is, amelyeket a leíró fordítástudomány (traduktográfia) és a fordításelmélet (traduktológia) szakemberi mindezeideig meglehetősen kevésbé tanulmányoztak.

A kontextus nagyon sokat segíthet a fordítónak abban, hogy megfejtse a poliszém nyelvi egységek jelentését, mert míg a szótárban az egyes nyelvi egységek mindenfajta kontextus nélkül vannak feltüntetve, addig egy szövegben a szavak mindig be vannak ágyazódva valamilyen (diszkurzív, referenciális, szituációs stb.) kontextusba, s ez megkönnyíti megértésüket és értelmezésüket. Ám a kontextus együtt jár a *konnotációk* megjelenésével is, amelyeket egy Sylvie Durastanti nevű francia fordító nő „a nyelv legellenőrizhetlenebb elemének” nevez. Egy V. H. Ingve nevű izraeli matematikus már 1956-ban figyelmeztetett: „Fennáll annak a kockázata, hogy a szerző szavaiból az olvasó olyan jelentéseket olvas ki, amelyeket a szerzőnek esze ágában sem volt belevinni a szavakba, olyan jelentéseket, amelyek nem a szerző, hanem az olvasó vagy a fordító agyszüleményei” (vö. Mounin 1976: 14)⁸. Sylvie Durastanti ezt írja a konnotációkról: „A nyelvészet jobban szeretne tudomást sem venni a konnotációkról, amelyek egy kicsit belepiszkítanak abba a nyugodt és szépen elrendezett képbe, amelyet a maga számára kialakít a nyelvről. A nyelvészek számára, akik gyakran keményen helyre tesznek minden egyes szót, vajon milyen lenne az ideális nyelv? Természetesen szigorúan denotatív, tökéletesen informatív. Egyszóval egy olyan nyelv, amely megszabadult az anarchiát okozó parazitától, a konnotációk zavarosságától. Mert a konnotáció mindig is a nyelv legellenőrizhetlenebb része volt” (Durastanti 2002 : 49).⁹

A másik veszély, amellyel a fordító szembe találja magát a poliszém szó fordításakor, a „hamis barátok”, a „les faux amis de la traduction” csapdája: a fordító, aki a legkönnyebb, legrövidebb utat szeretné megtenni, nem sokat törődik a forrásnyelv poliszém szavának vagy kifejezésének mélyreható értelmezésével, hanem egyszerűen átkódolja „tükörben” a nyelv szintjén a célnyelvbe. Sajnos a fordításelmélet még mindig nem foglalkozik kellő mélységben ezzel a problémával, miközben „a fordítás hamis barátai” bőségesen felülreprezentáltak a kontrasztív nyelvészet és a fordításelmélet szakirodalmában. Pedig vannak olyan esetek, amikor ez a „megoldás” teljesen elhibázottnak tekinthető. Ennél a konkrét Rimbaud-versnél maradva: második sorában ott találjuk a hiányos *assez eu* mondatot. Az angol fordítók egyszerűen átkódolják az *avoir* igét, és az *Enough had* és a *Had enough* megfelelőikkel adják vissza. Ugyanígy jár el a német fordító (*Genug gehabt*) és az egyik portugál fordító is (*Farto de ter*). Ezek a megoldások persze teljesen helytállóak, nincs bennük semmi kivetnivaló, a fordítók kihasználják az *avoir, to have, haben* és *ter* igék (igaz, nyelvenként nem pontosan egyforma terjedelmű) poliszemiáját.¹⁰ Azonban Mário Cesariny fordítása jól mutatja, hogy elméletileg el lehetne indulni egy másik, másfajta hermeneutikai útvonalon is: az ő fordításában egy hasonló szerkezetű, de más jelentésű konstrukciót találunk: *Por demais*

⁸ „Il existe un risque de lire dans les mots de l’auteur des significations qu’il n’avait jamais pensé y mettre, significations nées au contraire dans l’esprit du lecteur ou du traducteur” (Mounin 1976: 14).

⁹ „La linguistique préférerait ignorer les connotations, qui détonnent un peu dans le tableau lisse et bien rangé qu’elle se fait de la langue. Aux yeux des linguistes, souvent soucieux de vertement remettre chaque mot à sa place, quel serait le langage idéal ? Un langage bien sûr strictement dénotatif, parfaitement informatif. Bref, un langage débarrassé du parasitage anarchique, du flou brouillon des connotations. Car la connotation demeure l’élément le plus incontrôlable de la langue” (Durastanti 2002 : 49).

¹⁰ Egyes elméletírók szerint a nyelvi fordítás, vagyis az egyes nyelvi egységek átvitele a nyelv, a *langue*, a kód szintjén nem igazi fordítás, hanem pusztán a jelölők újrakifejezése egy másik nyelv nyelvi eszközeivel.

sofrido. A portugál *sofrer* (szenvedni) ige alkalmazása jól mutatja, hogy a francia *avoir* ige szemantikai mezője lényegesen nagyobb, mint a magyar *bírni*, *szerezni* igéké, és a magyar fordító is értelmezhetette volna másként is a vers második sorában szereplő szerkezetet, fordíthatta volna így is: „eleget szenvedtem”.

(3) Ha egy szó a forrásnyelvben poliszém, akkor a fordítónak bele kell törődnie abba, hogy szemantikai tartalmának csak egy részét fogja tudni visszaadni a fordításában, és ilyen módon *veszteség* fog keletkezni: a szó szemantikai tartamának egy része elkerülhetetlenül el fog veszni a fordítási művelet során. Egy szónak akár teljes lehetséges vagy virtuális jelentése sem ekvivalens azzal az értelemmel, amit egy szövegbe bekerülve felvehet. Ezt a tényt nem ártana jobban figyelembe venniük a lexikológusoknak és lexikográfusoknak. Ismét beigazolódik, hogy bele kell törődnünk abba, amit Georges Mounin már több mint fél évszázaddal ezelőtt kinyilvánított: „A fordítás ellen felhozható összes érv összefoglalható ebben az egyben: a fordítás *nem* az eredeti” (Mounin 1955: 7).¹¹

Összegzés

A nyelvészetből jól ismert poliszémia jelensége eltérő módon jelenik meg a nyelvészek, a szemiotikusok, a lexikográfusok-lexikológusok, a fordításelmélet-írók és a gyakorló fordítók szemszögéből. Míg a nyelvészek és más elméleti szakemberek bölcs megállapításokat tesznek erről a természetes nyelvekre jellemző jelenségről, a lexikográfusok pedig az egyes szójelentéseket összegyűjtve különböző szótárak összeállításán és folyamatos bővítésén fáradoznak, addig a gyakorló fordítóknak sokkal nehezebb feladatot kell megoldaniuk. Ők a szöveg adott pontján egy-egy poliszém szó fordítására mindig *csak egyetlen* célnyelvi megfelelőt alkalmazhatnak, és nagyon is tudatában vannak annak, hogy valójában csak több (mindenképpen valamilyen veszteséget eredményező) rossz megoldás közül választhatnak. Nemcsak hogy le kell mondaniuk a szöveg adott pontján ugyancsak elképzelhető célnyelvi ekvivalens-lehetőségekről, de még azokkal a veszélyekkel is szembe kell nézniük, amelyek a kontextus, a konnotációk és a „hamis barátok” felbukkanása miatt leselkednek rájuk. A gyakorlat azt mutatja, hogy egy poliszém szó pontos fordítása mindig nehézséget okoz a fordítóknak, akik újrafordító-újraértelmező tevékenységük során a szövegben gyakran egy poliszém szót változtatnak meg.

Irodalom

- Berman, A. 1995. *Pour une critique des traductions: John Donne*. Paris: Gallimard.
 Dubois, J. et al., 1973. *Dictionnaire de linguistique*. Paris: Larousse.
 Durastanti, S., 2002. *Éloge de la trahison*. Paris: Le Passage.
 Malmberg, B., 1977. *Signes et symboles: Les bases du langage humain*. Paris: Picard.
 Mounin, G., 1955. *Les belles infidèles*. Paris: Cahiers du Sud.
 Mounin, G., 1976. *Linguistique et traduction*. Bruxelles: Dessart et Mardaga.
 Steiner, G., 2005. *Bábel után. Nyelv és fordítás I*. Ford. Bart István. Budapest: Corvina.

¹¹ „Tous les arguments contre la traduction se résument en un seul: la traduction n'est pas l'original” (Mounin 1955: 7).